

Z. Saidova

FVV Akademiyasi huzuridagi

Fuqaro muhofazasi instituti

katta o'qituvchisi

**TA'LIM MUASSASALARIDA O'QITUVCHILARNING FAVQULODDA
VAZIYATLARDA TO'G'RI HARAKAT QILISH KO'NIKMASINI
TAKOMILLASHTIRISH.**

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda o'quvchilarda hayotiy faoliyat xavfsizligi qoidalariga rioya qilish madaniyatini shakllantirishning samarali metodlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida xavfsizlik ko'nikmalarini o'rgatishning innovatsion yondashuvlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: favqulodda vaziyat, xavfsizlik, metodika, ta'lim, o'qituvchi, o'quvchi, ko'nikma, fuqarolik muhofazasi

Z. Saidova

lecturer

**Civil Protection Institute of the Ministry of
Emergency Situations of the Republic of Uzbekistan**

**IMPROVING TEACHERS' SKILLS FOR PROPER ACTIONS IN
EMERGENCY SITUATIONS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

Abstract. This article analyzes effective methods for developing teachers' skills of appropriate behavior in emergency situations, as well as for forming students' culture of compliance with life safety rules. In addition, innovative approaches to teaching safety skills based on modern pedagogical technologies are highlighted.

Keywords: emergency situation, safety, methodology, education, teacher, student, skill, civil protection

Hozirgi kunda global iqlim o'zgarishi, texnogen avariylar, tabiiy ofatlar va boshqa favqulodda vaziyatlar sonining ortib borishi insonlardan yuqori darajada tayyorgarlikni talab etmoqda. Ayniqsa, ta'lim muassasalarida o'qituvchi va o'quvchilarning xavfsizlik madaniyatini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki xavfli vaziyatlarda to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxs hamdir. Shu sababli, ularning favqulodda vaziyatlarda tezkor va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotda ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilish ko'nikmalarini shakllantirish hamda o'quvchilarda hayotiy faoliyat xavfsizligi madaniyatini rivojlantirish tizimli va kompetensiyaviy yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqotda ilmiy-nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, so'rovnoma va tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi.

Adabiyotlar tahlili jarayonida O'zbekiston Respublikasining tegishli qonunlari, Favqulodda vaziyatlar vazirligi metodik qo'llanmalari hamda pedagogik manbalar o'rganildi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va xalqaro tajriba asosida xavfsizlik ko'nikmalarini shakllantirishning samarali usullari tahlil qilindi. [1].

Ta'lim muassasalarida xavfsizlikni ta'minlash va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni kuchaytirish bugungi kunda muhim pedagogik va ijtimoiy vazifalardan biri hisoblanadi. O'qituvchilar bu jarayonda asosiy subyekt sifatida nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning xavfsizligini ta'minlovchi va ularni to'g'ri yo'naltiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli, ularning favqulodda vaziyatlarda tezkor va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Favqulodda vaziyatlar turli ko'rinishda namoyon bo'lishi mumkin bo'lib, ular tabiiy, texnogen va ijtimoiy xarakterga ega bo'ladi. Har bir turdagi vaziyat o'ziga xos xavf va oqibatlariga ega bo'lgani sababli, o'qituvchilardan har bir holatda to'g'ri harakat algoritmini bilish talab etiladi.

Ayniqsa, maktab sharoitida o'quvchilar sonining ko'pligi va ularning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda xavfsizlik choralarini to'g'ri tashkil etish zarur hisoblanadi. O'qituvchilarning favqulodda vaziyatlarga tayyorgarligini oshirishda amaliy mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Treninglar, simulyatsiya mashqlari va rolli o'yinlar orqali real vaziyatlarga yaqin sharoitlar yaratiladi va bu o'qituvchilarning psixologik hamda amaliy tayyorgarligini mustahkamlaydi. Bunday mashg'ulotlar orqali ular evakuatsiya jarayonini boshqarish, o'quvchilarni xavfsiz joyga olib chiqish va birinchi yordam ko'rsatish bo'yicha zarur ko'nikmalarga ega bo'ladi.[2]

O'quvchilarda hayotiy faoliyat xavfsizligi qoidalariga rioya qilish ko'nikmalarini shakllantirish esa uzluksiz pedagogik jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda nazariy bilim berish bilan bir qatorda, amaliy mashqlar va interaktiv metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar yong'in, zilzila yoki boshqa favqulodda vaziyatlarda qanday harakat qilish kerakligini nafaqat eshitib, balki amalda bajarib ko'rish orqali yaxshiroq o'zlashtiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar xavfsizlik ko'nikmalarini shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Multimedia materiallar, videodarslar, virtual simulyatsiyalar va mobil ilovalar yordamida o'quvchilarga murakkab vaziyatlar sodda va tushunarli tarzda yetkaziladi. Bu esa ularning qiziqishini oshiradi va bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ta'lim muassasalarida xavfsizlik madaniyatini shakllantirish uchun o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorligi muhim omil hisoblanadi. Maktabda muntazam ravishda o'tkaziladigan mashg'ulotlar, targ'ibot ishlari va amaliy treninglar orqali xavfsizlik qoidalariga rioya qilish odati shakllanadi. Natijada, favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda talafotlarni kamaytirish va inson hayotini saqlab qolish imkoniyati oshadi.[3]

Ta'lim muassasalarida favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni samarali tashkil etishda boshqaruv va rejalashtirish masalalari alohida o'rin tutadi. Har bir maktab yoki o'quv muassasasida aniq ishlab chiqilgan evakuatsiya rejasi,

xavfsizlik yo‘riqnomalari hamda mas’ul shaxslarning vazifalari belgilab qo‘yilishi zarur. Bu hujjatlar amaliy mashg‘ulotlar orqali muntazam sinovdan o‘tkazilib borilgandagina o‘z samarasini beradi. Rejalashtirish jarayonida o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, binoning joylashuvi va texnik imkoniyatlari hisobga olinishi lozim. O‘qituvchilarning malakasini oshirish ham xavfsizlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Maxsus kurslar, seminarlar va malaka oshirish dasturlari orqali ular yangi bilim va ko‘nikmalarni egallaydi. Ayniqsa, birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish, psixologik barqarorlikni saqlash va favqulodda vaziyatlarda yetakchilik qilish qobiliyatlarini rivojlantirish muhimdir. Bu esa o‘qituvchining nafaqat bilimli, balki mas’uliyatli va tayyor mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.[4]

O‘quvchilarda xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish ham zarur. Chunki bola faqat maktabda emas, balki uy sharoitida ham xavfsizlik qoidalariga amal qilishi kerak. Shu bois, ota-onalar uchun tushuntirish ishlari, seminarlar va suhbatlar tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Bu orqali xavfsizlik masalalariga kompleks yondashuv ta’minlanadi. Ta’lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish xavfsizlik bo‘yicha bilimlarni yetkazishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, mobil ilovalar, interaktiv platformalar va onlayn treninglar orqali o‘quvchilar mustaqil ravishda ham bilimlarini mustahkamlashi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. O‘qituvchilarning favqulodda vaziyatlarga tayyorgarligini oshirish va o‘quvchilarda xavfsizlik ko‘nikmalarini shakllantirish uzluksiz va tizimli jarayon bo‘lib, u ta’lim tizimining barcha bosqichlarida izchil amalga oshirilishi lozim. Shu asosda ta’lim muassasalarida xavfsiz muhitni yaratish va har qanday xavf-xatarining oldini olish mumkin bo‘ladi.[5]

Ta’lim muassasalarida favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni oshirishda xavf-xatarlarni oldindan baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir ta’lim

muassasasi o‘z hududida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflarni aniqlab, ular bo‘yicha aniq choralar rejasini ishlab chiqishi lozim. Bunday yondashuv o‘qituvchilarga vaziyatni tezda anglash va mos ravishda harakat qilish imkonini beradi. Xavflarni baholash jarayoni tizimli ravishda yangilanib borilishi, yangi tahdidlar inobatga olinishi zarur. Favqulodda vaziyatlarda samarali harakat qilish ko‘nikmasi faqat nazariy bilim bilan cheklanib qolmasdan, amaliy tajriba orqali mustahkamlanadi. Shu bois, o‘qituvchilar uchun real sharoitga yaqinlashtirilgan mashqlarni tashkil etish muhimdir. Bunday mashg‘ulotlarda vaqt omili, stress holati va tezkor qaror qabul qilish jarayoni alohida e‘tiborga olinadi. Natijada o‘qituvchilar favqulodda vaziyatlarda sarosimaga tushmasdan, aniq va izchil harakat qilishni o‘rganadi. O‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish ham dolzarb masalalardan biridir. Favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri va aniq buyruqlar berish, o‘quvchilar bilan samarali muloqot qilish, ularni boshqarish muhim hisoblanadi. Ayniqsa, kichik yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashda soddalashtirilgan va tushunarli ko‘rsatmalar berish zarur. Bu esa tartibsizlik va vahimaning oldini olishga xizmat qiladi.[6]

Psixologik tayyorgarlik ham o‘qituvchilarning muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Favqulodda vaziyatlarda inson ruhiy bosim ostida bo‘ladi, bu esa noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishga olib kelishi mumkin. Shu sababli, o‘qituvchilarni stressga chidamlilik, o‘zini nazorat qilish va muammoli vaziyatlarda xotirjamlikni saqlashga o‘rgatish zarur. Psixologik treninglar bu borada samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.[7]

Ta‘lim muassasalarida xavfsizlikni ta‘minlashda ichki nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish ham muhimdir. Muntazam tekshiruvlar, xavfsizlik qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish, kamchiliklarni o‘z vaqtida bartaraf etish orqali favqulodda vaziyatlarning oldini olish mumkin. Bu jarayonda ma‘muriyat, o‘qituvchilar va texnik xodimlar o‘rtasida hamkorlik muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida xavfsizlikka oid bilimlarni doimiy ravishda yangilab borish zarur.

Zamonaviy tahdidlar va texnologik o'zgarishlar yangi bilim va ko'nikmalarni talab etadi. Shu bois, uzluksiz ta'lim tizimi orqali o'qituvchilarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy yondashuvlar bilan tanishtirish muhim hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilish ko'nikmalarini takomillashtirishda muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi. Ularni izchil amalga oshirish orqali xavfsiz ta'lim muhitini yaratish va inson hayotini himoya qilishga erishish mumkin. Ta'lim muassasalarida favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni oshirishda fanlararo integratsiya muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Xavfsizlikka oid bilimlarni faqat alohida darslar doirasida emas, balki boshqa fanlar bilan bog'liq holda o'qitish o'quvchilarning tushunishini chuqurlashtiradi. Masalan, geografiya darslarida tabiiy ofatlar, biologiya fanida inson organizmining himoya mexanizmlari, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida esa tezkor harakatlanish va o'zini himoya qilish usullari o'rgatilishi mumkin. Bu esa xavfsizlik ko'nikmalarini kompleks shakllantirishga xizmat qiladi.[8]

Favqulodda vaziyatlarda axborotning tez va aniq yetkazilishi muhim omil hisoblanadi. Shu sababli ta'lim muassasalarida ogohlantirish tizimlarini takomillashtirish zarur. Zamonaviy signalizatsiya vositalari, ovozli xabarnomalar va mobil aloqa tizimlaridan foydalanish o'qituvchilarga tezkor ravishda zarur choralarni ko'rish imkonini beradi. Bunday texnik vositalardan to'g'ri foydalanishni o'qituvchilarga o'rgatish ham metodikaning muhim qismi hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida xavfsizlik infratuzilmasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Yong'inga qarshi vositalar, evakuatsiya yo'laklari, favqulodda chiqish eshiklari va birinchi yordam vositalarining mavjudligi hamda ularning ishlash holati doimiy nazoratda bo'lishi lozim. O'qituvchilar ushbu vositalardan foydalanish tartibini yaxshi bilishi va o'quvchilarga ham amaliy tarzda tushuntirishi zarur.[9]

Favqulodda vaziyatlarda jamoaviy hamkorlik ham muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar o'zaro muvofiqlashtirilgan holda harakat qilishi, vazifalarni aniq

taqsimlashi va bir-birini qo‘llab-quvvatlashi kerak. Bu jarayonda yetakchilik ko‘nikmalari, mas’uliyat hissi va jamoada ishlash madaniyati muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday ko‘nikmalarni shakllantirish uchun maxsus guruhli mashg‘ulotlar tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Favqulodda vaziyatlar bo‘yicha o‘quv materiallarini muntazam yangilab borish talab etiladi. Yangi metodik qo‘llanmalar, tavsiyalar va tajribalar asosida o‘qitish mazmunini boyitish orqali o‘qituvchilarning bilim darajasi oshiriladi. Bu esa ularning amaliy faoliyatida samaradorlikni ta‘minlaydi. Ta‘lim muassasalarida o‘qituvchilarning favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilish ko‘nikmalarini takomillashtirish ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u pedagogik, texnik va tashkiliy omillar uyg‘unligida amalga oshiriladi. Mazkur yo‘nalishda tizimli ish olib borish orqali xavfsizlik darajasini oshirish va favqulodda vaziyatlarning salbiy oqibatlarini kamaytirish mumkin.[10]

Ta‘lim muassasalarida o‘qituvchilarning favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilish ko‘nikmalarini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarning nazariy bilimlari bilan birga amaliy tayyorgarligi ham yuqori darajada bo‘lishi zarur, chunki favqulodda vaziyatlarda tezkor va to‘g‘ri qaror qabul qilish inson hayotini saqlab qolishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘quvchilarda hayotiy faoliyat xavfsizligi qoidalariga rioya qilish madaniyatini shakllantirish uzluksiz jarayon bo‘lib, u dars jarayoni, amaliy mashg‘ulotlar va sinfdan tashqari tadbirlar orqali amalga oshiriladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, fanlararo integratsiya hamda amaliy treninglardan foydalanish bu jarayonning samaradorligini oshiradi. Muntazam mashg‘ulotlar, zamonaviy o‘qitish usullari va tizimli yondashuv orqali o‘qituvchilarning favqulodda vaziyatlarga tayyorgarligi sezilarli darajada oshadi. Bu esa o‘z navbatida ta‘lim muassasalarida xavfsiz muhitni yaratish va o‘quvchilarning hayotini muhofaza qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Fuqaro muhofazasi to‘g‘risida”. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2000.
2. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to‘g‘risida”. – Toshkent, 2023
3. O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi. Favqulodda vaziyatlarda aholini himoya qilish bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Akademiyasi. Fuqaro muhofazasi asoslari. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2020.
5. Abduqodirov A.A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
7. Nishonova S., Alimuhamedov A. Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
8. Xoliqov N. Hayotiy faoliyat xavfsizligi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
9. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.
10. UNDRR. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. – Geneva, 2015.